

Gondolatok az ideológiai irányelvek olvasása közben

A párt kultúrpolitikájának jelentős vívmánya az irodalmi élet fellendítése, szépirodalmi és tudományos művek kiadásának többszöröződése. Azok az alkotások, amelyek segítik a társadalom fejlődését, védik a múlt kulturális értékeit és segítik a szocialista gazdasági rend adekvát tudati kifejezését, napvilágot látnak, sőt széleskörű terjesztésükről is intézményesen gondoskodik az állam. Minden értékes és tanító gondolat eljuthat az olvasókhoz, megismerhetik és vitakozhatnak velük.

Ez a nagyarányú fejlődés szükséges is, mert a kultúrforradalom feladatainak megoldása a szocialista irodalom és művészet nélkül nem lehetséges. Szükség van olyan alkotásokra, amelyek az olvasók világnézetének szocialistává válását elősegítik, sőt meggyorsítják.

A kultúra terjesztésének már sokféle eszközt kialakította a szükséglet. A könyvtár, mozi, színház, a rádió és a televízió mind ezt szolgálja. Nem közömbös számunkra tehát az, hogy ezeken keresztül milyen aspektusból ismerik meg a valóságot, a dolgoknak megfelelően-e, vagy torzán, a polgári és kispolgári elfogás alapján.

A haladó magyar kultúra hosszú múltra tekint vissza, szinte egyidős nemzeti történelmünkkel, mint erről a fennmaradt irodalmi és művészeti alkotások is tanúskodnak. Igazi nagy eredményt azonban csak a felszabadulás után érhetett el, amikor nem akadályozta semmi sem gyorsírásmű kibontakozását és terjedését.¹

Az azonban tény, hogy a kultúra, a gazdasági élet mögött általában elmarad, megkétszerezve tükrözi a társadalom fejlődését, ezért a káros ideológiai irányzatoknak, eszméirányzatoknak lehetőségük van a szocialista törekvések elködösítésére. Sajnos ezektől az írók és művészek sem mentesek, világnézetükben megtalálhatók és természetesen alkotásaikban is tükröződnek.²

PÁRTOSSÁG ÉS OBJEKTIVITÁS

Sokat vitatott és rendkívül károsan hat az objektivitás és pártosság, az alkotói szabadság és párthoz való tartozás szembeállítás. Gyakran elhangzik a kérdés, hogy lehet-e jó író vagy művész az, aki tagja a pártnak és elkötelezi magát valamilyen szocialis csoport világnézete és politikai felfogása mellett? Lehet-e objektiv az, aki már eleve elkötelezte magát? Összeegyeztethető-e a párthoz való tartozás az írói hivatással? Ezekre igennel válaszol Aragon, Solohov, Brecht, Guttuso, Siqueros és még sokan mások, akik írói és művészi alkotásaikkal határozottan a szocialista tudat kialakulását segítik elő. Ugyanezt elmondhatjuk Illyés Gyula Larvas József, Sánta Ferenc, Somogyi József, Domanovszky Endre műveire, akik szintén a szocialista építés, a szocialista társadalom fejlődését, az emberek társadalomhoz való viszonyát igyekeznek művészileg megeleveníteni.

Ezeknél a kérdéseknél elengedhetetlen a határozott világnézeti állásfoglalás, nem lehet eikerülni. Így vagy úgy válaszolni kell arra, ilyen vagy olyan formában kifejezésre is jut. Nem lehet letagadni, hogy a „Részeg eső”, a „Húsz óra”, az „Anya gyermekével” nem valamely osztály, nem valamely párt világnézetét juttatja kifejezésre. Ezek a művek és még sok más is, a mi szocialista életünk nehézségeit és pozitív vonásait, hibáit és eredményeit, konzervatív és haladó eszméit ismertetik meg népünkkel.

Ugyanakkor a pártos szellemben alkotó művészek nem egyszer mellőzik, vagy egyenesen tagadják, hogy ők pártosan ítélik meg az eseményeket.

Az 1950-es években valóban lejárátták a szó értelmét, mert a pártosságot helytelenül értelmezték és ez alatt a párhatározatok illusztrálását kérték számon, ami az esztétikailag értéktelen művek születéséhez vezetett.

Mi nem ezt értjük ez alatt, hanem azt, amit Fábri Zoltán fogalmazott meg: A művészek nem határozatokat kell illusztrálni, hanem pártos indulattal kell feltárni a valóságot. Eppen ebben áll a művészet, és a politika, a művészet és a közélet dilektikus összefüggése.”³

A polgári írók és művészek gyakran előszeretettel hangoztatják, hogy a valóságot, az eseményeket csak akkor lehet objektíven szemlélni és megítélni, ha nem kötelezi el magát egyetlen párt mellett sem, tehát nem lehet objektív az, aki párttag, mert a párthoz való tartozása bizonyos szubjektív elfogultsághoz vezet és azt, ami a párt érdekével ellentétes, csak elítélni lehet, és ami az érdekeivel egybeesik, csak dicsérni.

Ez csendü ki Rolf Hochhut nyugatnémet író leveléből is, amit Ladislav Mnockonak írt a „Helytartó” kiadása körüli vitában: „Párttagnak lenni — ezt csak nagyon nehezen tudom elképzelni. Nem tudom ugyanis, miként lehet írni, sőt, menjünk tovább, miként lehet ebben a létező világ legjobbjában bírálni, s ugyanakkor konformistának lenni az uralkodó, sőt mi több, korlátlanul uralkodó hatalommal és véleménnyel.”⁴

Ugyanakkor Hochhut jól ismeri Mnocko „Elkésztett riportok” című munkáját, amelyben a személyi kultusz törvénytelenégeit bírálja.

Ugyanezt elmondhatjuk Sánta Ferenc „Húsz óra”-jára is, aki a társadalom fejlődésének elemzése közben nem kerülte el azokat a hibákat sem, amelyek megtörténtek, hanem bátran merte bírálni.

Hochhut kijelentéséhez még hozzá kell tennünk a hűség kedvéért, hogy amikor a kommunista párthoz tartozást elképzelhetetlennek tartja, a burzsoá pártnak az elvei mellett foglal állást, — kimondva vagy kimondatlanul. Lehet ugyan, hogy tagsági díjat nem fizet és a szervezeti szabályzat sem vonatkozik rá, de eszmeileg, állásfoglalásában, írásaiban ezeknek a pártoknak a törekvései jutnak kifejezésre.

Ígazságtalanság lenne, ha nem vennénk figyelembe Mnocko válaszát. Ezt mondja: „... Ezért vagyok kommunista Hochhut úr. Vérmérsékletem, érzésem, felismerésem, életem tett azzá. S mivel kommunista vagyok, Hochhut úr, író lettem. Tulajdonképpen az nem is fontos, hogy író, propagandista vagyok Hochhut úr, pártom propagandistája, s ez érdekel engem. Tudom, hogy ennek a fogalomnak kísérsé gúnyos mellézköngéje van. Nos, lehetséges, hogy visszaadjuk neki igazi tartalmát, mint ahogy ezt sok más szóval és fogalommal meg kell tenni.”⁵

A pártosság és objektivitás nem zárják ki abszolút módon egymást. Attól függ, hogy melyik pártról van szó. Az valóban igaz, hogy a burzsoá pártok képtelenek a jelenségek objektív megítélésére, mert osztályérdekeik ezt nem engedik meg. Ha ezt tenné, saját osztályának bukását gyorsítaná meg, ezért ezt nem is várhatjuk tőle. Más a helyzet azonban a munkásosztály pártjánál, amely a haladáshoz nem nélkülözheti az igazságot, ezért a dolgokat csak úgy szemlélheti, ahogy azok vannak, mert helyes következtetésekhez csak ezek alapján juthat el. Márpedig célja az, hogy az objektív körülmények figyelembevételével a fejlődést optimális mértékben biztosítsa céljaink eléréséhez. Ez pedig csak az események helyes megítélésével lehetséges.

Nem ritka az olyan alkotói kijelentés sem, hogy ő független minden párttól, mert a haladást képviseli. Ez rendkívül megtevesztő lehet és legtöbbször nem jelent mást, mint a burzsoá nézetek képviselését és azok kifejezésre juttatását. Társadalmunkban a párt az, amely tudományos megalapozottsággal viszi előre a társadalmi haladást, tehát ebben az esetben a haladás nem jelenthet valami külön elveket, a párttól való függetlenséget, vagy azzal való szembeállást. Ha ezt mégis hangsúlyozzák egyesek, az nem jelent mást, mint a burzsoá világnézet képviselését.

Volt időszak hazánkban is — a felszabadulás előtt — amikor a párthoz való tartozást nem lehetett nyíltan kifejezni, mert a Kommunista Pártnak nem volt legális működési lehetősége. Viszont a haladás képviselése akkor pártosságot jelentett. Azok között a viszonyok között a haladás melletti állásfoglalás a kommuniszták elveinek, harcának támogatást jelentette.

A történelmi hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a haladást nem akarjuk csupán a kommunista pártokhoz kötni, mert azok létrejötte előtt is voltak társadalmi osztályok, amelyek bizonyos ideig — általában hatalmuk teljes megszilárdításáig — képviselték a haladást. Nem akarjuk a társadalmak fejlődését nyomon kísélni, elegendő, ha csak a polgárság feudalizmussal szembeni törekvéseire utalunk. A haladás következetes képviselője azonban ő sem tudott maradni, mert egy bizonyos ponton az érdekei mást kívántak. A munkásosztály pártja az egyedüli, amely soha sem jut olyan pontra, hogy a haladás zászlaját eldobja és konzervatívvá váljon. Érdekei mindig a haladásért folyó következetes harcot diktálják, arról soha nem mondott le és nem is fog lemondani.

Miért tartjuk fontosnak a nyílt, őszinte pártosságot? Nem a terminológia miatt, hanem azért, mert minden más megjelölés konzervatív, káros nézeteket takar, amelyek viszont kifejezésére jutnak az alkotásban. Előfordul azonban az is, hogy a művészi tartalom adekvát kifejezője az alkotói gondolkodásnak. Az erőszakoltságot azonban ez esetben nem lehet kendőzni.⁶

KARRIER VAGY AKTIVITÁS?

A fentiekhez hasonlóan káros nézet az, hogy a közéleti szereplés, a közügyekben való részvétel karrierizmus. Nem általánosan elterjedt nézet ez, de elég gyakran es sokszor elhamarkodottan vélekednek így azokról az emberekről, akiknek mindig van véleményük az eseményekről, akik bátran „hozzászólnak” az elhangzottakhoz. Pedig ezt nem lehet annak minősíteni. Előfordulhat és elő is fordul, hogy egyesek valóban csak egoista céljaik megvalósításáért teszik ezt. Ez azon-

ban a ritkább, mert társadalmunkra nem ez jellemző elsősorban, hanem az őszinte véleményalkotás, a gyorsabb és zökkenőmentesebb előrehaladás érdekében. Azok, akik másoktól várnak megoldást, tartózkodnak, visszahúzódnak az eseményektől, távoltagek magukat a nagy átalakulási folyamattól, úgy viselkednek, mintha ők nem volnának résztvevői annak a gazdasági és ideológiai harcnak, amely hazánkban folyik. De kitől várják ezek a megoldást? Talán mások fogják helyettük is megoldani a feladatokat? Lohol, hogy társadalmunk ereje a passzivitást képviselő többség lendülethiányát ellensúlyozni tudja, de még többre haladnánk akkor, ha valamennyien aktív, alkotó résztvevői volnának a szocialista építésnek. És ez esetben az építés alatt az aktivitást, a bátor kiállást és őszinte vélemény nyilvánítást értjük. Ez pedig nem karrierista törekvés, mert ez a társadalmi érdeket is szolgálja az egyéni célok megvalósítására való törekvés mellett.

Ma az egyik legkárosabban ható nézet tehát az, amely az emberekben az apolitikus magatartást erősíti. Sajnos ezt az álláspontot egyes irodalmi alkotásaink témája, mondanivalója is sugallja és erősíti, amikor a hatalom és erkölcs szembenállását, „ellentmondását” juttatja kifejezésre. Elsősorban Németh László „Gandhi halála” című drámájára utalnék. Témája a muzulmánok és hinduk ellenségeskedése, vallási konfliktusa, amely már olyan mértékűvé vált, hogy csak hatalmi intézkedéssel, fegyveres közbelépéssel lehetne megoldani. Ahelyett, hogy valóban azt tenné, így nyilatkozik Gandhi: „Az államhatalom. Az a végnek is vége, ha mi is abba kapaszkodunk. Az a bot, ha nem is a fejemnek szánták, az erőszak kihívása volt.”⁷

Nem is lép közbe, hanem helyette éhezik, „... mindaddig, míg a testvér-harc utolsó nyoma is kialszik Bengáliában.”⁸

De miért nem csináltat rendet, ha kell erőszakkal is? Azért, mert a hatalmi intézkedést erkölcstelen lépésnek tartaná.

Németh László ellentmondás mentesnek látszó logikával vezeti le a hatalom és erkölcs összeegyeztethetlenségét. Ha ezt az osztálytársadalmak hatalmára vonatkoztatnánk, akkor rendjén is volna. A baj az, hogy általában beszél a hatalomról és az erkölcstről. Márpedig a szocialista társadalom esetében ez nem állja meg a helyét. Nem igaz az, hogy a hatalmi pozícióban levő egyén cselekedete erkölcstelen, hogy a hatalom és erkölcs össze nem egyeztethető. Az tény, hogy a munkásosztály hatalma és cselekedete a burzsoázia szemében erkölcstelen. Ez természetesen is, hiszen osztályérdekeivel összeegyeztethetetlen. A hatalom jellege azonban már a proletárdiktatúra megteremtése után közvetlenül változik, mert a hatalom a többség számára nem kényszert, hanem demokráciát jelent.

Az erkölcs, mint a társadalmi tudat egyik formája osztályjellegű, nincs örök érvényű erkölcs, minden osztály sajátos eszmékkel rendelkező normatívákat fogad el, illetve alakít ki. Hazánkban természetesen a munkásosztály erkölce az elfogadott, ez fejezi ki a mi érdekeinket és az ennek alapján történő hatalmi döntéseket mi nem tartjuk erkölcstelennek, mert a munkásosztály, helyesebben — mivel kizsákmányoló osztály már nincs — fokozatosan az egész nép érdekeit fejezi ki. Kinek erkölcstelen hát a mi államhatalmunk intézkedése? Nyilván annak, akinek az érdekeivel, céljaival nem esik egybe az az intézkedés, aki más szeretne. Az viszont a mi szemünkben erkölcstelen. A szocialista államiság fejlő-

désével azonban egyre kevesebb olyan ember lesz, akinek az érdekeit még sértik. Bár — mint Lenin mondja — már a proletárdiktatúráról sem lehet úgy beszélni, mint a burzsoá államról.

Meg kell említenünk természetesen, hogy nemcsak Németh László foglal így állást, hanem Sánta Ferenc az „Ötödik pecsét”-ben, Mészöly Miklós az „Ablakmosó”-ban, Illyés a „Külföld”-ben és a „Kegyenc”-ben szintén hasonló kérdésekkel foglalkozik. Ezeket igen sokan olvassák, ezért hatásuk rendkívül nagy és káros. Káros, mert ezekből azt a következtetést vonja le az olvasó, hogy csak akkor lehet erkölcsös, ha távolmarad minden közügytől, azokkal nem foglalkozik. Ki nem akar erkölcsös lenni? Az emberek törekvése az, hogy cselekedeteik saját és a közönség javát szolgálják, ez pedig csak akkor lehet, ha az erkölcsi normákat betartják. Ha viszont vezető nem lehet erkölcsös, akkor nem vállal ő sem részt a közügyekből — vonják le a következtetést. Ez viszont a — ma még társadalmunkban rendkívül károsan ható — kispolgári magatartást erősíti.

Gordos János

IRODALOM:

- 1 Pártdokumentumok az ideológiai és kultúrmunkáról. (Kossuth, 1962. 11. oldal)
- 2 U. o. 5. oldal
- 3 Filmvilág, 1964/16. 7. oldal
- 4 Rolf Hochhut levele Ladislav Mnockonak, MTI cikkgyűjtemény
- 5 U. o. Mnocko válasza Hochhut levelére
- 6 Művészet, 1965/10. 40. oldal
- 7 Gandhi halála, Kortárs, 1963/7. 1009 oldal
- 8 U. o.